

ЗА ЧУДОТО НА СОЛИДАРНОСТТА И СВОБОДАТА

LYUDMILA MINDOVA

*Institute of Balkan Studies and Center of Thracology
of the Bulgarian Academy of Sciences*

ON THE MIRACLE OF SOLIDARITY AND FREEDOM. A review of: Herling-Grudziński, Gustaw. *The Wings of the Altar: Short Stories, Diaries, Essays*. Transl. into Bulgarian: Margreta Grigorova, Desislava Nedyalkova. Ruse: Elias Canetti, 2021. ISBN 978-95-4299-244-8, 484 pp. [In Bulgarian: Херлинг-Груджински, Густав. *Крилата на олтара: Разкази, дневници, есета*. Превод от полски: Маргрета Григорова, Десислава Недялкова. Русе: Елиас Канети, 2021.]

Keywords: Gustaw Herling-Grudzinski, Margreta Grigorova, Desislava Nedyalkova, Polish literature in Bulgaria, Holocaust literature

Още от книгата *Друг свят. Съветски записки* – чието първо издание през 1951 г. се появява не в родната му Полша, а в Лондон с предговор от Бъртранд Ръсел, – Густав Херлинг-Груджински се представя като автор на страданието. *Друг свят* е сред първите свидетелства пред западния свят за болшевишкия концлагерен ад, за съветския ГУЛАГ.

За българските читатели книгата *Крилете на олтара* представлява втора и още по-проникновена среща с творчеството на известния писател емигрант. След публикуването на *Друг свят* в превод на Десислава Недялкова през 2001 г. следващото голямо събитие, ознаменуващо присъствието на този автор в България, е специалният брой на *Литературен вестник* през 2019 г., съставен от Маргрета Григорова и Кристиян Янев по повод стогодишния му юбилей – събитие, безспорно отварящо вратите на читателските ни очаквания и за *Крилата на олтара*.

В българския дебат за тоталитарния опит прозата на Херлинг-Груджински заема наистина важно място. Владимир Донеv, един от българските изследователи на темата, изтъква този факт и определя книгата *Друг свят* като *екзистенциалистка версия на лагерния опит* (Donev 2012). Търсейки сходства между книгите *Митът за Сизиф* (1942) и *Разбунтуваният човек* (1951) на Албер Камю, *Нима това е човек* (1947) на Примо Леви,

които се появяват почти по едно и също време с *Друг свят*, Владимир Донеv същевременно напомня и за близостта със *Записки от мъртвия дом* (1862) на Достоевски, която в тоталитарните времена става често четена книга, а и самият Херлинг-Груджински я чете два пъти по време на съветското си заточение.

Роден на 20 май 1919 г. в полонизирано, но изповядващо юдаизма еврейско семейство, Гецел (Густав) е вписан в регистрите едва на 17 юли 1919 г. Години по-късно, по майсторския маниер на една богата повествователна средноевропейска традиция, прозата на Херлинг-Груджински успява по оригинален начин да осмисли в своята художествена система не само личния жизнен път, но и празниците и делниците, светостта, мъченичеството и прозаичността в човешкото съществуване изобщо. Този голям белетрист продължава по впечатляващ начин полската емигрантска поетическа традиция, която от времената на романтиците Адам Мицкевич и Юлиуш Словацки показва, че литературата навсякъде може да бъде в свои води, а емигрантството като че ли е едно от най-плодотворните ѝ състояния.

Прозата на Густав Херлинг-Груджински е особено ценна и с това, че чете емигрантството и тоталитарното зло на XX век в контекста на философската рефлексия и духовността. Очевидно, за полския автор е ценен и естетическият и етичен опит на автор като Франц Кафка, когото цитира в епиграф към един от своите разкази. Краят на този цитат е следният: *Ето затова ние, хората, трябва да застанем един срещу друг така замислени и състрадателни, както преди да влезем в ада* (Grudzinski 2021: 43). Очевидно, Кафка е важен учител в мисленето и писането за полския автор, вероятно не на последно място и с разказа си *Наказателната колония* от книгата му *Преображението* – безспорно едно от най-силните художествени описания на тази античовешка реалност.

Друг свят на Херлинг-Груджински се появява няколко години преди Александър Солженицин да започне да пише *Архипелаг ГУЛАГ*, заслужено и до днес най-известната в света книга за съветските лагери. Но *Друг свят* е книга не по-малко важна, тъй като заговаря пред западния читател за това, че тоталитаризмът на XX век има повече лица и за тях трябва да се говори така, както се говори за Хитлер и Мусолини.

Маргрета Григорова, на чиито изследователски и преводачески търсения дължим появата на втората българска книга на Херлинг-Груджински, *Крилата на олтара*, напомня следното:

С лагерната си творба *Друг свят* самият Херлинг свързва раждането си като писател (*Най-кратък пътеводител през самия себе си, Решения*), това е неговият личен и колективен разказ за лагера в Йерцево, който предшества лагерната проза на Солженицин и подобно на *Поробеният разум* на Милош проехтява в международен контекст като свидетелско изобличение на втория тоталитаризъм на XX в. (Grigорова 2019: 3)

Тези думи са част от уводния текст към специалния брой на *Литературен вестник*, с който се отдава почит на този автор. Продиктувано и от решението на Полския сейм от 20 юли 2018 г., с което 2019 г. е обявена за година на Густав Херлинг-Груджински, назначението на съставителите и преводачите на този брой е ценен дар към българската аудитория, представяйки ключови текстове за творчеството на един от най-забележителните полски автори на XX век.

Тъй като неизбежно докосването до художествена и мемоарна проза на Густав Херлинг-Груджински отваря мъчителната тема за страданието, още по-важна в този контекст е появата на текстове, които заговарят за утешението и надеждата, излъчвани и в най-сенчестите места на този литературен свят. Както например прави Кристиян Янев, един от талантливите млади полонисти и изследователи на темата за концлагерния опит. Заслужава да се припомнят финалните думи от неговия текст в този полски литературен брой:

Четен в условия, които са много по-различни от тези, отредени на полския писател от миналия век, но будещи не по-малко несигурности и притеснения за бъдещето на Европа, Херлинг запазва своята актуалност, демонстрира своята проникновеност в анализа на европейската ситуация и впечатлява с изключителните си познания в сферата на литературата, изкуството и философията. Може би и именно затова творчеството на *самотния търсач на абсолюта*, в което въпреки тъмнината, с която се сблъсква човекът (политическа, екзистенциална, трагическа), винаги надделява светлината, привлича вниманието на поредните поколения читатели в родината си и в извън нея, както и неотслабващия интерес на редица учени, част от които намират своето място и на страниците на настоящия брой. (Yanev 2019: 6)

Наистина темата за страданието в прозата на полския автор има дълбок екзистенциален смисъл. Затова и изборът на Маргрета Григорова да озаглави богатия том с дневници, есета и белетристика на Густав Херлинг-Груджински тъкмо *Крилата на олтара* е особено подходящ не само защото препраща към третата по ред книга на полския автор, появила се през 1960 г. в Париж. Макар и да не повтаря това ранно издание със своето съдържание, новата българска публикация смислово подчертава именно централната тематична ос в тази проза – за страданието, болката, самотата, но също и за надеждата,

утехата, възкресението. Сякаш по многообразни начини тази книга напомня звучащите като сентенции изречения от разказа *Кулата: в най-нисшия кръг на нещастieto има наслада, която малко хора успяват да разберат – насладата от това, че дишаш и си жив* (Grudzinski 2021: 20). Както и финалните акорди: *Ако в нашия живот на земята нямаше неща, пред които въображението ни отпуска ръце, щяхме накрая да проклинаме отчаянието, проникващо в литература, вместо да търсим надежда в нейните творби* (Grudzinski 2021: 42).

Откъде се появява надеждата в така безнадеждния свят на тоталитарния опит, страданието и злото? Нека си припомним отново изречението от Кафка, което Густав Херлинг-Груджински цитира: *Ето затова ние, хората, трябва да застанем един срещу друг така замислени и състрадателни, както преди да влезем в ада.*

Адът, който описва художествената, мемоарната и дневниковата проза на полския автор, може да бъде преживян и преодолян единствено със силата на състраданието. През никое зло не може да се премине с изгубени сетива за другия, за неговия вътрешен свят, за неговите страдания и радости – твърдят литературата, религията, философията, психологията. Така впрочем твърди и един друг автор с еврейски произход и особено ценни наблюдения върху света на концлагера: Виктор Франкъл. Като човек, оцелял по чудо от Холокоста, Франкъл първоначално не е сигурен доколко си заслужава усилието да разкаже преживяното. Но все пак се решава да го направи и така се появява една от най-издаваните и преиздавани книги след края на Втората световна война – *Човекът в търсене на смисъл* (1946).

Няма друг смисъл, сякаш напомня и Херлинг-Груджински, освен способността на човек постоянно да чете с внимание и търпение знаците и от *двете крила на олтара*. Както пише Юзеф Лободовски:

Крилете на олтара – още самото заглавие доста точно насочва обхвата на съдържанието и проблематиката. Мотото от анонимния разказ от XVI век ги очертава изцяло: „И след като отвори като книга крилете на стария олтар, видя, че от вътрешната страна са майсторски резбовани – едното представя Полагането в Гроба, а другото – Възкресението“. (Lobodowski 2019: 39)

Книгата на Густав Херлинг-Груджински е книга и за безмерното страдание, но и за необятните висоти на надеждата. Макар и появяваща се в свят на отчаяние, на липса на вяра и в Бога, и в човека, със своя богат художествен свят, тази книга постоянно напомня, че не всичко е изгубено. *Още не е загинала* – както се пее в полския химн, по който

неслучайно озаглавява и своята книга с разговори с полски интелектуалци Марин Бодаков (Bodakov 2021).

Страданието в този художествен свят е страдание, което въпреки своята тежест не е лишено от измерението на обещанието. От *чудото на солидарността*, както ни показва разказът на Херлинг-Груджински *Чудото*, появил се през 1983 г. Да, за жалост, това чудо, това *бързо чудо* говори за трагичната *свята и кървава нишка между две отсечени глави* (Grudzinski 2021: 138). И с тази своя дълбока трагичност препраща и към още едно прочуто полско произведение, стихотворението *Силата на вкуса* на Збигнев Херберт, което се появява също в емиграция, и също през 1983 г., в книгата му *Репорт от обсадения град*, по времето, когато светът вижда *чудото на полската Солидарност*:

Съвсем не се искаше прекалено силен характер
имахме частица от необходимата храброст
но всъщност всичко това бе само въпрос на вкус

Да на вкус
който те задължава да си излезеш да направиш гримаса

да не спестиш подигравката

дори ако затова трябваше да падне

безценният капител на тялото

главата¹

Крилете на олтара е книга, която днес напомня и за прочутия филм на Вим Вендерс *Криле на желанието* (1987). Филм, който разказва за *желанието на ангела*. За ангела, който мечтае да влезе в човешка кожа – да изпитва радост и болка, веселие и тъга, щастие и нещастие, ранимост. Ангел, който очевидно не е лишен от така важната способност за съчувствие. Сякаш за да събуди състраданието и в сърцето на самия човек, който иначе нерядко мечтае за *крилете на ангела*.

Но нали и човекът има криле – напомня ни с прозата си Густав Херлинг-Груджински. И те, тези негови криле, са едновременно криле на страданието, но и на надеждата. Защото човекът, този *венец на творението*, е *малко нещо спроти Ангелите*, ала със *слава и чест* увенчан (Пс. 8: 6).

¹ Според превода на Вера Деянова (Herbert 2000: 6).

REFERENCES

- Bodakov 2021:** Bodakov, Marin. *Not Yet Lost. Conversations with Polish Intellectuals*. Veliko Tarnovo: Faber, 2021. [In Bulgarian: Бодаков, Марин. *Още не е загинала. Разговори с полски интелектуалци*. Велико Търново: Фабер, 2021.]
- Donev 2012:** Donev, Vladimir. "The Existentialist Version of a Labor Camp Experience in Gustav Grudzinski Memoirs." In: *Svobodata: Website for Culture, Art and Society*, 02.12.2012, <http://www.svobodata.com/page.php?pid=10474&rid=35&archive> (accessed 20.10.2022). [In Bulgarian: Донеv, Владимир. „Екзистенциалистката версия на лагерния опит в мемоарите ‘Друг свят’ на Густав Херлинг-Груджински.“ *Свободата*: сайт за култура, изкуство и общество, 2.12.2012.]
- Grigороva 2019:** Grigороva, Margreta. "The Free Seeker of the Absolute' Gustaw Herling-Grudziński." In: *Literaturen vestnik*, no 19 (2019): 13. https://drive.google.com/file/d/1p-yol5c_gbpco9DU3FgUooYaJiXSdpf7/view (accessed 20.10.2022). [In Bulgarian: Григорова, Маргрета. „Самотният търсач на абсолюта’ Густав Херлинг-Груджински.“ *Литературен вестник*, бр. 19 (2019): 1–3.]
- Grudzinski 2021:** Herling-Grudzinski, Gustaw. *The Wings of the Altar : Stories, Diaries, Essays*. Ruse: Elias Canetti, 2021. [In Bulgarian: Херлинг-Груджински, Густав. *Крилата на олтара : Разкази, дневници, есета*. Русе: Елиас Канети, 2021.]
- Herbert 2000:** Herbert, Zbigniew. *The Power of Taste. 100 Poems*. Transl. by Vera Deyanova. Sofia: Stigmati, 2000. [In Bulgarian: Херберт, Збигнев. *Силата на вкуса. 100 стихотворения*. Прев. Вера Деянова. София: Стигмати, 2000.]
- Lobodowski 2021:** Lobodowski, Jozef Stanislaw. "The Wings of the Altar." Transl. by Christian Yanev. *Literaturen vestnik*, no 19 (2019): 39. https://drive.google.com/file/d/1p-yol5c_gbpco9DU3FgUooYaJiXSdpf7/view (accessed 20.10.2022). [In Bulgarian: Лободовски, Юзеф. „Крилете на олтара.“ Прев. Кристиан Янев. *Литературен вестник*, бр. 19 (2019): 39.]
- Yanev 2019:** Yanev, Christian. "The Prevailing of Light." *Literaturen vestnik*, no 19 (2019): 6. https://drive.google.com/file/d/1p-yol5c_gbpco9DU3FgUooYaJiXSdpf7/view (accessed 20.10.2022). [In Bulgarian: Янев, Кристиан. „Надделяване на светлината.“ *Литературен вестник*, бр. 19 (2019): 6.]

LYUDMILA MINDOVA (ЛЮДМИЛА МИНДОВА), ASSOC. PROF. PHD

Institute of Balkan Studies and Center of Thracology of the Bulgarian Academy of Sciences

 <https://orcid.org/0000-0002-7914-3076>